

Gabriel Aresti Zorrotzako portuan

Angel ZELAIETA

Gabriel Maria Aresti Segurola poeta Bilbon jaio zen, 1933ko urriaren 14an, gatelaniaz mintzatzen zen familia batean. Bi anaia zituen zaharragoak.

Komertzio Eskolan Perito Mercantil delako ikasketak 1953an bukatzen ditu. Euskara, ostera, ez dakigu zein modutan edo metodorekin ikasi zuen. Peritajea bukatzen duen une honetan, badakigu Alfonso Irigoienekin harremanetan zegoela eta Euskaltzaindian eskal liburu klasikoak irakurtzen eta aztertzen zituela.

Soldaduska Bilbon bertan egin zuen gehiena eta hauxe egiten ziharduela prestatu bide zituen Zorrotzako portuan zen Compañía Vasco-Africanan sartzeko oposizioa edo frogak. Parte hartzen zuen, baita ere, Txinpartak teatro taldearekin eta La Concordian jokatu ohi ziren tertulietan: azken hauetan ezagutuko zituen Gabrielelek Emiliano Serna, Blas de Otero, Vidal de Nicolás, Gabi del Moral, Ibarrola, eta beste.

Urte honetantxe, hots, 1953an, Orixe dator Bilboko portura, Guatemalatik, eta hiru euskaltzale aterako zaizkio ongi-etorria egite-ra: Labaien zaharra, Alfonso Irigoién eta Gabriel Aresti.

Hiru urte geroago, 1956garren urteko otsailaren batean, Zorrotzako portuko Compañía Vasco-Africanan hasten da lanean "como controlador de cargamentos de madera tropical, embarcada por la Compañía Vasco Africana y destinada a varios consumidores de la zona". Bi urtez jardungo du hemen, "oficial administrativo"

mailarekin, 1960an Laudion baitihardu, Maderas Reunidas S.A. en-trepresan (antza denez biok jaube berberenak).

Zorrotzako portu honetako Gabrielen jardunaldia berehala ikusi-ko da beronen poesietan.

(Arestik 23 urte inguru dauzkan une honetan, badirudi Bilboko burgesia ertaineko emakume batekin ibili izan dela, berau abando-natu egiten duela, eta urte bete beranduago, 1957ko maiatzaren lehenean emaztea izango zuen Melirekin konprometitzen dela.)

Arestiren lehen publikazio poetikoa Zaitetik frankismoaren kau-saz klandestinitate antzean Guatemalan argitara ematen zuen EUSKO GOGOIA aldizkarian gertatzen da 1954an (IX-X, 154).

1962an, Orixe Saria irabazten du Gabrieleak, *Harri eta Herri* poe-ma liburuarekin. Epalmahaikoak Arrue, Labaien eta Loidi ziren. Biga-rren Saria Aranalderentzat izan zen. Hirugarrena, Lukas Dorrosoro-rentzat. Poema liburu hau, bi urte beranduago emango du argitara Zarauzko Itxaropena etxeak.

Hasierako Eskeintza luzekotean, *D* poema Julian Landajo nire lagun zenari, Zorrotzan izan zuen heriotzaren oroipengarri dio. Oso-osoan irakurriko dugu.

D) ZORROTZAKO PORTUAN ALDARRIKA"

Aleman barkua atrakatu da Zorrotzan

Zimentua dakar, ehun kiloko sakoetan.

Bien bitartean

Anton eta Gilen zeuden

zerrarekin

tronko hura erdibitzen.

Sokarekin...

Eztago kaberik.

Bestela...

Tira eta tira,

Orain Anton,

gero Gilen,

eznaiz hilen,

Gilen.

Hemen euskeraz

ta han erderaz.

Birao egiten zuten,

okerbideak ezpaitaki mintzaerarik,

berdin tratatzen baitu

erdalduna

D): GRITANDO EN EL MUELLE DE ZORROZA

El barco alemán ha atracado en Zorroza.

Trae cemento en sacos de cien kilos.

Mientras tanto,

estaban Antonio y Guillermo

con la sierra

tronzando un árbol.

Con cuerdas...

No hay cables...

Tira que tira,

Antonio ahora,

Guillermo luego,

cuándo me moriré.

Guillermo.

Aquí en castellano,

y allí en vascongado.

Juraban.

Porque la injusticia no es polígota

e igual

trata

eta
euskalduna.
Arbolaren neurriak hartu nituen.
Antiojuak bustitzen zitzaizkidan.
(Amak gauean pentsatu zuen errekarera
erori nintzela). Eta esan nuen:
Beti paratuko naiz
gizonaren alde.
Gilen.
Anton.

al castellano
y al bascongado.
Tomé las medidas del tronco.
Se me mojaban los cristales.
(Mi madre por la noche llegó a pensar
que me había caído a la ría). Y dije:
Siempre me pondré
al lado del hombre.
Antonio.
Guillermo.

Eskeintzan dioen legez, Julian Landajo izeneko nire lagun zenari, Zorrotzan izan zuen heriotzaren oroipengarri idazten du Arestik. Beronen biografia egin nuenean, Vasco-Africanako nagusi batek zioستانهز, "Landajo, arratiano, era el prototipo de los viejos capataces vascos, tosco y exigente, trabajador infatigable, que no temía ni al frío ni a la lluvia; algunos dicen que parecía una figura de Zubiaurre; su muerte, por causa de un ataque al corazón, ocurrió en el mismo muelle. (...) para sus trabajos, reclutaba compañeros del Valle de Arratia, que llamaban la atención por su fuerza y eficacia."

Poema Zorrotza honetan lanean ziharduela egina dela dirudi: hasierako *atrakatu da* honen orainaldia, figura errotoriko hutsa barik, egiazat har liteke. Gabrielelek sarritan sortu ohi zituen honelako "poesia sibilak": bazkalostean kafea hartzen ziharduela egin ohi zituen poemak, goizean ezagututako zerbaiti buruz.

Poesia librea deritzona sortu du Gabrielelek, *Harri eta Herri (Kopla, bertso, ditxo eta poemak)* honetako multzo handi bat legez. Askotan, pareado bimenbreak dira. Begira bi adibide:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
A	le	man	bar	ku	a	a	tra	ka	tu	da	Zo	rro	tzan
Zi	men	tu	a	da	kar,	ehun	ki	lo	ko	sa	ko	e	tan

Errima, bertsolarien artean ohi legez, *-an* bukaera silabak darama.

Jarraiko honetan, pareadoaren errima kontsonantea da:

1	2	3	4	5
He	men	eus	ke	raz
ta	han	er	de	raz

Bias de Oterok, eta bestek, garal honetan indarrean jarri zuten "poesia soziala", edo antzeko zerbait, begibistan agertzen da he-

men: portuko errealtate soziala: *barkua, zimentua, soka, zerra, tronko...*

Darabilen euskara gaur euskara batua deitzen duguna dela esan daiteke, edota gero izango denaren antz guztiak dauzka: atxeak (Hak) jasotzen ditu (*ehun, hura, hilen...*); ez du palatalizazio automatikorik jasotzen, hots, *zerrarekin, hilen, berdin...* darabiltza eta ez *zerrarekin, hillen, berdin...*; literatura klasikoan erabili ohi diren *hilen* (eta ez berriago eta mendebaldekoago den *hilgo*) agertzen digu.

(Gerra aurrean Lizardik eta Lauaxetak legez, erdal versioa ere ematen du, bestalde).

Gorago esan dugun errealtate sozial eta laboralaganako ardura horrek *okerbide* edo "*injusticia*" gailari buruzko erreflexioetara darabiltza, eta, Gabrielen poesietan askotan erreplikaturik irakurriko dugun esaldian laburbiltzen du: *Beti paratuko naiz / gizonaren alde*. Erreferente politiko sindikalak baino gehiago ditu erlijioso profetikoak, testamentu zaharreko profeten antzera.

Badira beste erreferente batzuk ere: hasteko, antza denez *Julian Landajo* honen izena *Guillermo* bihurtzen du, gaztelaniaz, eta *Gilen* euskaraz, *Gilen, bihar hilen* euskal poesia klasikoan oso ospe-tsua baita.

Obreroek portuan *Birao egiten zuten*: seguruenetik errefrau zaharretako *Bilbao, han bere dongeak birao* orolitarazten du, alde bate-tik. Bestetik, garaiko euskaldunen artean eztabaidagarri gertatu ohi zen gaia: Landajo arratlar euskalduna zelarik, euskaraz berba egitean ere biraoak botako zituen, *okerbideak ezpaitaki mintzaerarik / berdin tratatzen baitu / erdalduna / eta / euskalduna*. / "*Porque la injusticia no es políglota / e igual / trata / al castellano / y al vascongado*".

Euskal purismoaz ere agirikoak dira erreferenteak: herriak aspalditik erabili ohi dituen erdaratikako hitzak ez direla euskaraz erabili behar diotenaren aurka, darabiltza *barkua, atrakatu...* eta, batez ere, bukaerako *antiajuak*, Arestik herri xeherengan baino kasik gehiago Zabalak ateratzen zituen bertsolari zaharren testuetan irakurtzen zituenak.

* * *

Bigarren aldiz Zorrotza aitatzen duen pasarteaz prosaz dago, ver-soaren erritmoa duen prosaz. *Eskeintza* delakoan, Mikel Lasari dedi-katzen dio.

Alde batetik, goragoko gizonaren alde leloa errepikatu nahi du. Bes-J): ENTZUN NAHI DIDANARI K): YO Y LO DIGO

... esan behar diot eznaigoela kon-forme... nire protesta presentatu behar dudala, gizonaren alde na-goela, behin Zorrotzako portuan prometitua nuen bezala. Mik ez-tut gauzarik asmatzen. Diodana egia da, eta eznaiz taktika zalea. Egia gurekin baldin badago, eztaukagu zergatik gezurrikan asma. Hala da, ni egiaren alde nago, gizona eta egia batera doazelako. Gizona egia-tik aldaratzen denean, nik ez-takit zer den. Eta inork entzun nahi eza-dit, berdin dit, esanen diot hirriari, izarrari, zeruari, (oi hiri, oi izar, oi zeru), (seguru nago erantzutea kau-situko dudala Getariar Mikel Lasa poeta herriaren alimoan), eznaigoela konforme, nire protesta presentatu behar dudala, gizonaren alde na-goela. Esan dut. Mik ez-tut gauzarik asmatzen. Euskera Bilboko portuan ikasi dut, urdaiazpiko frijitua jaten nuenean, kafesne koinakatua eda-ten nuenean. Seguru nago gizona nire alde dagoela. Eta gizonak, agian, Mikel Lasa du izena. Batzutan pailasoz janzen da. Edo andreak Amaia Lasa. Ifar agirre. Haize agirre. Hegoi agirre. Munduko haize guz-tien agirrean, agirian. Euskal herria mundu agirre da.

... debo decirle que no estoy con-forme... que debo presentar mi pro-tes-ta, que estoy junto al hombre, como prometí una vez en el muelle de Zorroza. Yo no invento mentiras. Lo que digo es verdad, y no soy aficionado a las tácticas. Si la verdad está con nosotros, no tenemos por qué inventar mentiras. Es así, yo es-toy por la verdad, porque la verdad y el hombre van unidos. Cuando el hombre se aparta de la verdad, yo no sé qué puede llegar a ser. Y si nadie me quiere escuchar, me da igual, se lo diré a la ciudad, a la estrella, al cielo (oh ciudad, oh es-trella, oh cielo), (seguro estoy que encontraré respuesta de ánimo del recién poeta Miguel Lasa de Gueta-ria), que no estoy conforme, que tengo que presentar mi protesta, que estoy por el hombre. He dicho. Yo no puedo inventar mentiras. He aprendido a hablar en el puerto de Bilbao, cuando comía jamón frito, cuando bebía café con leche mez-clado con cognac. Estoy seguro que el hombre también está por mí. Y el hombre, a lo mejor se llama Miguel Lasa. O la mujer Amaia Lasa. A ve-ces se viste de payaso. Viento del Norte. Viento del Sur. Al descubierto de todos los vientos del mundo. Vasconia está abierta a todos los vientos del mundo.

tetik, Arestirengan sarri agertuko den *gezurra / egia* binomio antitetikoa agertzen du. Mikel eta Amaia Lasa getariar nebarrebak dira, garaiko poesia sozialaren unean, poesia intimistagoa agertzen dutenak: Arestik errekonozimendu bat egiten die.

Berriz ere purismoaren arazoa jasotzen du, garalan hain indartsua zena: *frijitu* (ez da erre), *kafesne*... hain herritarrak defendatzen ditu, zeintzuk *Bilboko portuan* ikasi dituen: langilea eta euskara herritarra elkartu egiten ditu, puristen "gezuraren" aurka.

Ikasia zuen, baita ere, Gabrielelek gaurko "agertu" (eta "Agarre" baserri-deltura) lehenago "agirre" zela. "Agirre" hau Iparragirre kantariarekin lotzen duela dirudi, hots, "eman zazu munduan fruitua" famatu harekin, euskaldunak unibertsal bihurtuz.

* * *

(*Harri eta Herri* poema liburuaren bigarren partea)

Eskeintza delakoan dioenez, *Dario Ruiz Gomez*i opetsia da C izen-buruko poema, non berriz, eta azkenez, *Zorrotza* agertzen duen..

C):

*Usoak dira,
eskribitzen dudanean
nire eskutik
ateratzen direnak,
poema hauk:*

*Solanjeri Espainiako
gomutaz
eskeinirikakoak;
Zorrotzako portuan
asmaturikako
protesta;
Artxandaren aurrean
kuzinatu nuen
buzkantza.*

*Usoak dira,
kantatzen dudanean
nire ahotik*

C):

*Son palomas
que cuando escribo
salen de mi mano
estos
poemas:*

*Los escritos
a Solange
en recuerdo de España;
la protesta
pensada
en el muelle de Zorroza;
la morcilla
que cociné
delante de Archanda.*

*Son palomas
que cuando canto
salen de mi boca*

ateratzen direnak,
bertso hauk:

*Joaneren grazia
eta bihotzak;
bizkaitareri
emanikako
esplikaerak;
Australiako kangurua
eta Mikel
Gezurra.*

estos
versos:

*La gracia y los corazones
de Juan;
las explicaciones
dadas
a los vizcainos;
el canguro de Australia
y Don Miguel
Mentiras.*

*Uso hilak dira
eta bizi berri baten premian
daude.*

*Son palomas muertas
que están en necesidad
de una nueva vida.*

Anafora eran daukagun *Usoak* metaforikoa da, noski. Berau ulertzeko, bukaerako *Mikel / Gezurra* nor den aitatuko dugu. Gabriel-ek Toribio Alzaga Teatro Saria lortu zuen *Mugaldeko errian eginikako tobera* lanarekin, 1961ean. Argitaratzearekin batera, Mikel Arruzak (ikus *Gezurra* hitzarekin egiten duen paronomasia) kritika gogorra egin zion, LA GACETA DEL NORTE egunkarian, "Desprecio de léxico y la sintaxis del vascuence en una premiada obra teatral". Kritikaren muina, tituluak adierazten duenetik, "garbizaleena" zen, ezer baino lehen. Kritika gehiago ere izan ziren. Arestik berak "críticas reaccionarias contra mí, que fundamentalmente partían de posiciones ideológicas de la anteguerra" zirela esan ohi zuen.

Goiko *Usoak*, beraz, *poema hauk, bertso hauk* Arestik lantzen duen literatura modu berria da, eta "antegerrako" ideologiarekin zebiltzanen poesia *Uso hilak dira / eta bizi berri baten premian / daude*.

Eta horretxekin bukatzen dugu *Gabriel Maria Aresti Zorrotzako portuan* gaia.

(Gabrielen bio-bibliografiarako, ikus ZELAIETA, Ángel: *Gabriel Aresti*. Donostia. 1976.)